

УДК 321(477)

Коршунова Н. В. – здобувач Національної академії внутрішніх справ, фахівець II категорії факультету № 3 Національної академії внутрішніх справ, м. Івано-Франківськ

Конституційно-правові засади державної політики України

Здійснено теоретико-правове дослідження конституційно-правових засад державної політики України. Проаналізовано значення кожної з них у реалізації державної політики.

Ключові слова: політика, державна політика, конституційно-правові засади, формування та реалізація державної політики.

Динамічний розвиток інтеграційних і глобалізаційних процесів ставить перед людством нові завдання, від виконання яких залежить суспільний поступ усіх країн світу. Тому постає необхідність створення і функціонування міждержавних (міжнародних) організацій та об'єднань як глобального, так і регіонального рівнів. У зв'язку з цим зовнішня та внутрішня політика держав – кандидатів на вступ до міждержавних (міжнародних) організацій – трансформується відповідно до стандартів, визначених цими об'єднаннями [1, с. 107, 285].

У контексті євроінтеграції України проблематика трансформації державної політики набуває важливого значення, передусім з огляду на необхідність проведення в країні адміністративної реформи, а також реформування місцевого самоврядування, правоохоронних органів і здійснення інших нагальних заходів, пов'язаних із розбудовою демократії та правової державності [2].

Провадження державної політики в розвинених країнах світу ґрунтується на основоположних засадах права (справедливість, рівність, свобода, гуманізм). Ідеться про програмно-орієнтаційні, а також фундаментальні конституційні принципи, що визначають напрями державно-правового розвитку, нехтування якими може призвести до нівелювання засад національної безпеки та ціннісно-нормативної системи суспільства [3, с. 35]. Тому розроблення на цьому підґрунті єдиної загальнонаціональної

державної політики, установлення загальних, концептуальних підвалин діяльності державних організацій і напрямів проведення демократичних реформ є передумовою здійснення ефективних трансформацій.

Важливе значення для з'ясування змісту конституційно-правових засад державної політики мають дослідження таких учених, як Є. В. Білозьоров, К. О. Ващенко, І. В. Гладуняк, Ю. В. Ковбасюк, А. М. Колодій, Н. М. Оніщенко, В. М. Селіванов, Ю. П. Сурмін. У своїх працях науковці зосереджували увагу на висвітленні питань, пов'язаних із вивченням конституційно-правових засад створення та функціонування органів державної влади у сфері забезпечення прав і свобод людини, побудови демократичної, соціальної та правової держави. Водночас недостатньо вивченими залишилися конституційно-правові засади державної політики в контексті сучасних процесів державного та правового розвитку в Україні, що й становить мету цієї статті. Для її досягнення необхідно проаналізувати загальні положення Конституції України, виокремити конституційно-правові засади державної політики України, схарактеризувати їх зміст і значення.

Для реалізації цих завдань слід використати такі методи наукового пізнання: герменевтичний, що уможливить дослідження загальних положень Основного Закону України; синергетичний, який дасть змогу проаналізувати специфіку трансформації державної політики в умовах формування демократичної та правової держави в Україні; формально-юридичний, що зорієнтований на визначення конституційно-правових засад державної політики України.

Після прийняття Конституції України 1996 року діяльність державних органів набула принципово нового змісту. Закріпивши в Основному Законі низку постулатів демократичної, соціальної, правової держави («в Україні визнається і діє принцип верховенства права», «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю», «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави», «утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність», «конституційні права й свободи гарантуються і не можуть бути скасовані», «кожна людина має право на вільний

розвиток своєї особистості» тощо [4]), Український народ отримав задекларовані конституційні засади формування та реалізації державної політики, що відповідають загальноновизнаним міжнародним і європейським цінностям, закріпленим у міжнародних документах.

Тому Конституція для держави, яка обрала демократичний, прогресивний шлях, є одним із визначальних чинників суспільного та державно-правового розвитку, джерелом державної політики. Конституційні засади постають фундаментальною основою та вирішальним фактором державної політики. Водночас нехтування демократією призводить до того, що вони служать інтересам не суспільства загалом, а певних кланів, політичних угруповань тощо [5].

Таким чином, аналіз державної політики передбачає висвітлення її зв'язку з базовими засадами організації, функціонування та ціле визначення державної влади, закріпленими на рівні Основного Закону України. Діалектичний зв'язок між Конституцією України та державною політикою В. М. Селіванов аргументує тим, що державна політика визначає роль і завдання державної влади в життєво важливих сферах суспільства, а також стратегічні цілі законодавчих, управлінських, адміністративних заходів щодо збереження цілісності суспільства, його спрямування шляхом соціального прогресу без порушення встановлених принципів організації суспільного ладу [6, с. 313–314].

Отже, Конституція України закріплює загальні правові засади формування та реалізації державної політики в усіх сферах її функціонування. Такими конституційно-правовими засадами пропонуємо вважати: пріоритет людини, її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності та безпеки, прав і свобод у діяльності органів державної влади; народний суверенітет; державний суверенітет; відповідність державної політики нормам міжнародного права та положенням міжнародних договорів; верховенство права; цінність нації; політичну, економічну й ідеологічну багатоманітність; законність тощо.

Конституційно-правові засади, визначені в ст. 3 Конституції України, підтверджують пріоритет людини, її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності та безпеки, прав і свобод у діяльності органів державної влади, а також є юридичним підґрунтям для розбудови держави, у якій основоположні права та свободи людини спрямовують державну політику.

Утвердження прав і свобод людини є завданням державної політики, до виконання якого мають прагнути всі державні органи (посадові особи). У цьому контексті просвіта сприяє дотриманню прав і свобод людини, а національні та міжнародні прогресивні заходи – загальному визнанню та ефективній реалізації їх на рівні як держав – членів ООН, так і народів, які перебувають під юрисдикцією конкретної держави [7].

Таким чином, утвердження та забезпечення прав і свобод людини як конституційне положення вказує на обов'язковість формування та реалізацію державної політики крізь призму визнання прав і свобод людини як фундаментальної цінності, невідкладності створення умов для їх реалізації, а також уповноважує кожну людину або соціальні спільноти вимагати від державних органів (посадових осіб) якісного формування та виконання державних програм, стратегій тощо.

Конституційно-правову засаду народного суверенітету закріплено в ст. 5 Конституції України, у якій встановлено, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в нашій державі є народ [4]. Це положення означає, що влада Українського народу є первинною, єдиною і невідчужуваною, тобто органи державної влади й органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, що походить від народу [8], а отже, від нього залежить вид, зміст і спрямованість державної політики.

Відповідно до ст. 1 та 2 Основного Закону, держава самостійно визначає свою зовнішню і внутрішню політику; вона має рівні з іншими суверенними державами права й обов'язки; будь-яке протизаконне втручання інших суб'єктів політичної системи в діяльність держави заборонене; держава має право вирішувати будь-які справи, що становлять суспільний інтерес; державна влада є цілісною, єдиною, розподіляють лише повноваження між гілками влади, державними органами й органами місцевого самоврядування для ефективного забезпечення прав і свобод людини.

Отже, у процесі формування та реалізації державної політики зміст конституційно-правової засади державного суверенітету полягає в незалежності й рівноправності органів державної влади в зовнішніх відносинах, її верховенстві стосовно будь-яких інших недержавних організацій (об'єднань). Ці переваги може бути обмежено лише конституційними правами та свободами людини й громадянина.

Конституційно-правову засаду відповідності державної політики нормам міжнародного права та положенням міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, закріплено в ст. 9 та 18 Конституції України. Зміст цієї засади полягає в тому, що загальне визнання державами міжнародних стандартів державної політики автоматично зобов'язує державу-учасницю формувати й реалізувати державну політику відповідно до міжнародних стандартів. Тобто держава визнає прогресивний характер міжнародного права і як рівноправний член світової спільноти буде сумлінно виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання.

Намір України інтегруватися в європейський економічний і політичний простір зумовлює необхідність адаптації, гармонізації та уніфікації правових засад зовнішньої та внутрішньої державної політики відповідно до стандартів Європейського Союзу й інших міжнародних співтовариств.

Згідно зі ст. 8 Основного Закону, в Україні визнано та діє принцип верховенства права [4]. Він передбачає панування права в діяльності громадянського суспільства та функціонуванні правової держави [9]. У теорії конституційного права зміст цього принципу висвітлюють з позиції трьох складових, а саме: 1) в Україні визнано принцип верховенства права; 2) в Україні діє принцип верховенства права; 3) через з'ясування безпосередньої сутності поняття «верховенство права» [10].

Перша складова відображає імператив визнання цього принципу на рівні держави. Україна його визнала шляхом приєднання до Статуту Ради Європи, ратифікації Європейської конвенції з прав людини, а також регламентуванні цього принципу в тексті Конституції України та низці інших законів. Друга складова принципу верховенства права свідчить про його ефективність, практичну значущість і необхідність існування в державі комплексу національних інститутів, механізмів та процедур, що дають змогу особі захистити себе від свавільної влади держави. Третя складова відображає зміст поняття «верховенство права» шляхом тлумачення його як певної сукупності тісно пов'язаних між собою принципів, що в комплексі становлять ядро доктрини конституціоналізму, а отже, є необхідними для будь-якого демократичного суспільного устрою [11, с. 10].

Засада верховенства права визначає вимоги щодо наявності в політичній і юридичній системах держави відповідних інституційних (структурних) елементів, які спільно з відповідними юридичними процедурами забезпечують теоретичне й інституційне підґрунтя для дієвого захисту прав людини, її основоположних свобод [10]. Ці вимоги стосуються також формування та реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення якісного функціонування політичних інститутів демократичного режиму; інститутів правосуддя; органів забезпечення правопорядку; процесу правотворчості та правозастосування; дотримання державою природних прав громадян, створення гарантій їх реалізації.

Таку конституційно-правову засаду, як цінність нації, закріплено в положеннях ст. 11, 12 Конституції України, де зазначено: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України»; «Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави» [4].

Цінність нації полягає в тому, що це найвища форма суспільної єдності, первинна в державотворчому процесі, прагне розвивати державу в національному й патріотичному дусі, захищати інтереси суспільства, керуючись національним почуттям і гуманними засобами такого розвитку. Формування та реалізацію державної політики доцільно здійснювати на підставі знань про розвиток української нації, її історичної свідомості, традицій, а також етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин. Варто свідомо прагнути прискорити консолідацію українського народу на тлі реальної можливості створити підґрунтя для національної самоорганізації Українського народу з метою здійснення справедливого врядування.

Про політичну, економічну й ідеологічну багатоманітність ідеться в ст. 15 Конституції України. Ця конституційно-правова засада є необхідною для держав, що обрали демократичний шлях розвитку. Рівень становлення політичної, економічної систем і плюралізм ідей, поглядів, концепцій, доктрин, що стосуються явищ суспільного життя, свідчить про рівень визнання, гарантування та реалізації в країні демократії, прав і свобод людини.

Політичну багатоманітність визначають як передбачену й гарантовану нормами права можливість утворення та функціонування низки соціально-політичних інститутів, що представляють і задовольняють інтереси електорату. Формування та реалізація державної політики на засадах політичного плюралізму є передумовою існування сучасної демократичної держави, що дає змогу позбутися деспотичних, тоталітарних, авторитарних форм державно-правового режиму, а також сприяє вираженню політичної волі громадян.

Економічна багатоманітність (економічний плюралізм) передбачає визнання рівноправності існування, функціонування та рівний юридичний захист усіх форм власності. Останню не мають використовувати на шкоду людині та суспільству. Держава гарантує захист прав усіх суб'єктів права власності й господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Зокрема, ідеться про заборону встановлення привілеїв чи обмежень стосовно правового режиму власності щодо різних її суб'єктів [10].

Ідеологічний плюралізм утілено в конкретних політичних інститутах, де він набуває форми різних ставлень, ідей, поглядів на політичні напрями розвитку держави та суспільства, передбачає створення й діяльність різних за ідеологічними орієнтирами політичних партій і рухів, їх вільну конкуренцію за суспільну підтримку. Жодну ідеологію держава не може визнавати як обов'язкову. Вона також не має примушувати громадян, політичні партії чи громадські організації, погрожуючи кримінальним чи іншим переслідуванням, обов'язково дотримуватися певних ідей, вивчати чи пропагувати будь-яку ідеологію [10].

Конституційно-правову засаду законності закріплено в ст. 19 Конституції України. Її зміст полягає в тому, що правовий порядок у нашій державі ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади й місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень і в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [4].

У правовій державі засаду законності гарантує система політико-правових чинників, до яких належать: забезпечення стабільності конституційних гарантій прав людини та свобод;

підвищення ефективності діяльності інститутів судової системи і кримінальної юстиції; збільшення кількості посад омбудсменів зі спеціальною компетенцією; удосконалення норм права у сфері публічної інформації, громадського радіомовлення, діяльності громадських організацій, надання безоплатної правової допомоги, реалізації права громадян на звернення до органів державної влади з метою поновлення порушених прав; високий рівень правосвідомості населення та правової культури, юридична поінформованість населення; урахування вимог сучасного правового розвитку, належне наукове обґрунтування механізму зближення національних правових систем в умовах інтеграційного розвитку тощо [12].

Таким чином, формування та реалізацію державної політики державні органи здійснюють у межах повноважень і в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Дотримання її засад, закріплених у законодавстві, можливе за умови визнання та забезпечення дії принципу законності.

Отже, аналіз зазначеної проблематики дає змогу тлумачити поняття «конституційно-правові засади державної політики України» як основоположні, закріплені в Конституції України керівні ідеї (принципи), на підставі яких забезпечують провадження єдиної державної політики задоволення потреб й інтересів людини та громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. – Київ : Освіта України, 2017. – 320 с.
2. Державна політика : підручник / [редкол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін.]. – Київ : НАДУ, 2014. – 448 с.
3. Власенко В. П. Об'єкти конституційної безпеки / В. П. Власенко // Актуальні питання конституційного розвитку незалежної України : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 15 черв. 2015 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 33–35.
4. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

5. Гладуняк І. Конституція як основа формування та реалізації державної політики [Електронний ресурс] / І. Гладуняк // Віче. – 2007. – № 22. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/733/>. – Назва з екрана.

6. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти : монографія / В. М. Селіванов. – Київ : Ін Юре, 2002. – 724 с.

7. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] : Декларація ООН від 10 груд. 1948 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015. – Назва з екрана.

8. Справа про здійснення влади народом [Електронний ресурс] : рішення Конституційного Суду України від 5 жовт. 2005 р. № 6-рп/2005. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>. – Назва з екрана.

9. Колодій А. М. Демократія, верховенство права та права людини у контексті європейської інтеграції України / А. М. Колодій // Юридичний вісник. – 2008. – № 2. – С. 33–38. – (Серія «Повітряне і космічне право»).

10. Конституція України. Науково-практичний коментар / [редкол.: В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін.]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Харків : Право, 2011. – 1128 с.

11. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права / Т. Р. С. Аллан. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2008. – 385 с.

12. Оніщенко Н. Принцип законності: природа та сутність в умовах демократичних змін [Електронний ресурс] / Н. Оніщенко // Віче. – 2012. – № 12. – С. 2–4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2012_12_2. – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Bilozorov, Ye.V., Vlasenko, V.P., & Horova, O.B. (at. al.). (2017). *Teoriia derzhavy ta prava [The theory of state and law]*. S.D. Husarieva, O.D. Tykhomyrova (Eds.). Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].

2. Kovbasiuk, V., Vaschenko, K.O., & Surmin, Yu.P. (et. al.). (Eds.). (2014). *Derzhavna polityka [State policy]*. Kyiv: NADU [in Ukrainian].

3. Vlasenko, V.P. (2015). Obiekty konstytutsiinoi bezpeky [Objects of constitutional security]. Proceedings of the Scientific and Theoretical Conference: *Aktualni pytannia konstytutsiinoho rozvytku nezalezhnoi Ukrainy, Topical issues of constitutional development of independent Ukraine*. (pp. 33-35). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].

4. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. No. 254к/96-VR [Constitution of Ukraine from June 28, 1996, No. 254к/96-VR]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

5. Hladuniak, I. (2007). Konstytutsiia yak osnova formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky [Constitution as the basis for the formation and implementation of state policy]. *Viche, Veche*, 22. Retrieved from <http://www.viche.info/journal/733/> [in Ukrainian].

6. Selivanov, V.M. (2002). *Pravo i vlada suverennoi Ukrainy: metodolohichni aspekty* [The right and power of sovereign Ukraine: methodological aspects]. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].

7. Deklaratsiia OON vid 10 hrud. 1948 r. Zahalna deklaratsiia prav liudyny [United Nations Declaration from December 10, 1948. Universal Declaration of Human Rights]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 [in Ukrainian].

8. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 5 zhovt. 2005 r. No. 6-rp/2005. Sprava pro zdiisnennia vlady narodom [Decision of the Constitutional Court of Ukraine from October 5, 2005, No. 6-rp/2005. The case of the exercise of power by the people]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05> [in Ukrainian].

9. Kolodii, A.M. (2008). Demokratsiia, verkhovenstvo prava ta prava liudyny u konteksti ievropeiskoi intehtratsii Ukrainy [Democracy, the rule of law and human rights in the context of European integration of Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk. Legal Bulletin*, 2, 33-38 [in Ukrainian].

10. Tatsii, V.Ya., Petryshyn, O.V., & Barabash, Yu.H. (et. al.). (Eds.). (2011). *Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar* [Constitution of Ukraine. Scientific and practical commentary]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

11. Allan, T.R.S. (2008). *Konstytutsiina spravedlyvist. Liberalna teoriia verkhovenstva prava* [Constitutional justice. Liberal theory of the rule of law]. Kyiv: Kyievo-Mohylian. akad. [in Ukrainian].

12. Onischenko, N. (2012). Pryntsyp zakonnosti: pryroda ta sutnist v umovakh demokratychnykh zmin [Principle of legality: nature and essence in the conditions of democratic change]. *Viche, Veche*, 12, 2-4. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2012_12_2 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 31.08.2017
